

УДК 340.12

Павлишин О. В. – кандидат юридичних наук,
доцент, докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СЕМІОТИКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Окреслено напрями вдосконалення законодавчого, правозастосовчого, правоосвітнього процесів і правоохоронної діяльності. Визначено, що логіко-функціональний аналіз і формалізація в контексті семіотичної методології є оптимальними способами підвищення ефективності правової діяльності. Схарактеризовано значення семіотичного підходу для розв'язання низки актуальних проблем юриспруденції на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: семіотика права, філософія права, правова діяльність, семіотико-правовий аналіз, логіко-функціональний аналіз, формалізація, знакова система права.

Поліметодологічність і плюралізм є характерними рисами правової науки в новітній період її розвитку, що можна констатувати відповідно до ідей, викладених у працях О. О. Бандури, В. М. Вовк, О. І. Гвоздіка, С. Д. Гусарева, М. В. Костицького, С. І. Максимова, О. О. Мережка, П. М. Рабіновича, О. Д. Тихомирова та інших сучасних українських філософів і теоретиків права [1–7]. Водночас залучення альтернативного методологічного й категоріального апарату не позбавляє філософію власної автономності як системи знань.

З одного боку, у межах різних філософсько-правових теорій формують різні визначення поняття права, що можна оцінити позитивно, з огляду на розмаїття його виявів і тенденцію до збільшення кількості позицій спостерігача, а з іншого – автори цих теорій досить часто абсолютизують певний аспект правової дійсності, виявляючи схильність до спрощення уявлень про цей феномен. До того ж, поняття, як і теорії, є лише тимчасовими результатами пізнавальних зусиль, що постійно піддають критиці та коригуванню. Тому закономірним є те, що для різних

дослідницьких цілей послуговуються різними поняттями права. З огляду на це, останніми роками простежується тенденція до формування інтегративного праворозуміння та синтезу знання про право. Однак дослідницькі підходи й власне розуміння критеріїв подібної інтеграції суттєво відрізняються.

Вихідним положенням семіотичного підходу є визнання права багатовимірною знаковою системою, у якій наявні зв'язки між елементами одного рівня, міжрівневі зв'язки, а також зв'язки знаків із об'єктами духовної, соціальної та матеріальної дійсності, які вони позначають. Його суттєвою методологічною перевагою є те, що в контексті семіотичного підходу право розглядають як форму суспільної свідомості, ціннісну й нормативну систему, регулятора суспільних відносин, практику організації людського життя. Кожен структурний рівень правової реальності (правові принципи-ідеї, правові приписи-норми, правові відносини) є зразком підсистеми, у якій разом із загальними діють і власні закономірності. Знаковий характер права дає змогу застосувати досягнення семіотики для аналізу правових феноменів, тобто більш ґрунтовно пізнати право.

Визнання правової реальності знаковою системою, а будь-якого правового феномену – семіотичним об'єктом, відкриває широкі перспективи для подолання неузгодженостей у правовій сфері. До того ж, це допомагає більш ефективно визначати способи й засоби оптимізації правових процедур. Відтак метою пропонованої увазі статті є визначення основних способів інтенсифікації правової діяльності та обрання з-поміж них оптимального для сучасних умов.

З одного боку, визначаючи напрями вдосконалення правової діяльності, необхідно орієнтуватися на основні вимоги до правових рішень (гуманізм, справедливість, законність, обґрунтованість, доцільність тощо) з метою підвищення їхньої якості, а з іншого – паралельно шукати способи спрощення та прискорення їх прийняття. Під час визначення напрямів удосконалення правової діяльності можна застосовувати метод дедукції (від загального до конкретного), згрупувавши згадані напрями в певні блоки залежно від їхнього змісту.

За допомогою семіотико-правового аналізу було здійснено узагальнення проблемних ланок законодавчого, правозастосовчого, правоосвітнього процесу та правоохоронної діяльності. Визначимо декілька загальних векторів впливу на

правову реальність, що відображають групи основних напрямів удосконалення правової діяльності, у результаті чого отримаємо декілька блоків (нормативно-правовий, організаційний, матеріально-технічний та просвітницький) і низку конкретних напрямів, які належать до кожного з них.

1. Нормативно-правовий блок, що передусім пов'язаний із правотворчістю. Він складається з трьох елементів: удосконалення норм матеріального права, які регулюють усі важливі суспільні відносини; удосконалення норм процесуального права, що закріплюють порядок реалізації (зокрема застосування) норм матеріального права різних галузей, регулюють діяльність органів і осіб, яка стосується судового розгляду та вирішення юридичних справ (у кримінальному процесі – порушення і розслідування кримінальних справ); нормотворча діяльність підзаконного рівня, що розвиває, деталізує або роз'яснює окремі положення законів України.

Конкретними напрямами, які належать до цього блоку, є усунення прогалин у праві та юридичних колізій, систематизація нормативно-правових актів, загальне офіційне тлумачення норм права, нормативне закріплення ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності правової діяльності тощо.

2. Організаційний блок, який передбачає напрями вдосконалення, пов'язані з продуктивними змінами в організації роботи правника: удосконалення системи прийняття управлінських рішень і реалізації адміністративної реформи; поліпшення взаємодії відповідних державних органів, служб, посадових осіб; ефективний контроль за їх діяльністю, вироблення рекомендацій з ефективної організації праці правників; використання в правовій діяльності сучасних наукових розробок; логічна визначеність і внутрішня несуперечливість; формалізація та алгоритмізація правотворчості, застосування права; інформатизація правового процесу (розроблення пакетів прикладних програм); удосконалення діловодства тощо.

3. Матеріально-технічний блок напрямів удосконалення правотворчості, правозастосування та правоохоронної діяльності, що передбачає покращення фінансування, технічного оснащення правової діяльності, а також належну підготовку фахівців у системі юридичної освіти; забезпечення високого рівня оплати праці й соціального захисту працівників відповідних державних органів та установ; виділення бюджетних коштів з

метою реалізації різноманітних правоохоронних програм, удосконалення технічного оснащення поліцейських підрозділів, закупівлі камер і програмно-апаратних комплексів розпізнавання облич, номерів тощо.

4. «Просвітницький» блок, який об'єднує такі напрями удосконалення правової діяльності, як неофіційне тлумачення норм права, підвищення рівня закладів професійної освіти, стимулювання розвитку загальної ерудиції, етичної культури, спеціальних знань, умінь і навичок правників, а також правової культури та правосвідомості населення загалом.

Така класифікація є досить умовною, адже всі наведені шляхи тісно взаємопов'язані. Так, напрями організаційного або матеріально-технічного блоку потребують нормативного закріплення, інформатизація правозастосування – відповідного технічного базису, а покращення матеріального чи процесуального законодавства – поглиблених знань у галузі юриспруденції та високого рівня правової культури. Проте варто наголосити також на неоднорідності зазначених напрямів, адже окремі з них стосуються всього процесу правової діяльності або її окремих видів і форм, а інші – лише законодавця, правозастосовника чи правоохоронця; одні – потребують теоретично-правового обґрунтування, а інші – додаткових фінансових ресурсів тощо.

Оскільки на сучасному етапі найдоцільніше розробляти способи підвищення ефективності правової діяльності, які забезпечують максимальний ефект за мінімальних затрат, то зосередимо увагу на тих напрямках удосконалення, що належать до організаційного блоку, оскільки семіотика права дає змогу максимально ефективно вивчати структурні аспекти правових процесів, виявляти прогалини та пропонувати способи й засоби вдосконалення правової діяльності.

На нашу думку, найбільш продуктивним є інтенсивний напрям пізнання дійсності, спрямований на продукування знань, що мали б статус принципів. Тому процес удосконалення правотворчості, правозастосування та правоохоронної діяльності має здійснюватись передусім за допомогою логічних методів, що надають можливість упорядкувати фундаментальні засади цих процесів і подати їх у строгій логічній формі. Варто зазначити, що такий логічний аналіз у жодному разі не має бути відокремленим від потреб практики. Його слід координувати

відповідно до цих потреб та орієнтувати на розв'язання практичних проблем правової діяльності.

Логічна визначеність, яка виявляється через формалізацію правозастосування, уможливорює алгоритмізацію законодавчого, правозастосовного процесу та правоохоронної діяльності, що в поєднанні з сучасними технологіями, здатна істотно інтенсифікувати діяльність законодавця, правозастосовника й правоохоронця, зменшити кількість помилок, забезпечити прозорість і справедливість процесу прийняття правового рішення (зокрема управлінського). Це також може суттєво допомогти тим, хто навчається, брати на себе відповідальність за людські долі, що цілком співмірно з відповідальністю фахівців, професії яких мають особливу суспільну цінність і значущість (лікар, учитель, військовослужбовець та ін.).

Якщо абстрагуватися від складності філософсько-правової інтерпретації правотворчості, правореалізації та правозастосування як структурних частин правової реальності, або від теоретико-правового визначення формальних ознак і характеристик цих явищ як видів і форм організаційно-владної та управлінської діяльності уповноважених суб'єктів, пов'язаної з реалізацією юридично значущих дій у встановленому порядку (зокрема з прийняттям нормативних актів, розглядом юридичних справ тощо), та з'ясувати його процедурний зміст, то суть діяльності правозастосовника можна звузити до обрання ним об'єктивно відповідної конкретному життєвому випадку норми закону і послідовного прийняття рішення за справою. У контексті семіотичного підходу таке схематичне, спрощене розуміння правової діяльності допоможе більш прозоро відобразити механізм застосування норм права і визначити логіко-методологічні засади його вдосконалення.

Семіотика права дає змогу чітко визначити дві головні передумови цього інтелектуального процесу. Для того, щоб фахівець у галузі права правильно обрав потрібну норму, він повинен мати необхідні спеціальні знання (бути юристом-*правознавцем*) і володіти певною культурою аналітичного мислення. Майбутній фахівець отримує необхідні юридичні знання у відповідних закладах освіти, які потім відшліфовує на практиці. Розвитку ж навичок логічного мислення сприяють самоосвіта та самовдосконалення.

Логіко-функціональний аналіз правової норми визначає внутрішню структуру правил поведінки, відображеної в нормі, тобто допомагає встановити структурні зв'язки між різними елементами норм права. Важливо, що відтворення системи зв'язків, притаманних правовій нормі, доцільно здійснювати саме шляхом абстрагування від її змісту, ураховуючи, що словесна форма часто приховує такі зв'язки.

У монографії «Основні напрями вдосконалення застосування норм права в Україні» ми детально дослідили логіко-методологічні засади вдосконалення правової діяльності, зокрема законодавчої діяльності та процесу застосування норм права. З огляду на значну кількість помилок у відповідних правових процедурах, ситуація в цій сфері є аналогічною. Так, правотворчість є підсумком генералізації, абстрагування та моделювання, у результаті яких конкретні ситуації стають абстрактною правовою нормою, розрахованою на нескінченну кількість повторень, а правозастосування в контексті формальної логіки постає процесом, що полягає в підведенні конкретного життєвого випадку під загальну правову норму, а також ухваленні спеціального акта – акта застосування норм права.

Теоретично ці процеси також підлягають формалізації та алгоритмізації, покликаним підвищити їх ефективність шляхом залучення до процесу оброблення інформації та прийняття рішень електронно-обчислювальної техніки. Якщо формалізація та логічні перетворення здійснювались правильно, то гранично ясно і чітко виявилися б усі наявні логічні помилки і семантичні неоднозначності, що навіть за умов прискіпливого й уважного традиційного вивчення залишились би відчутними лише на інтуїтивному рівні.

Відповідно до вищесказаного, ключовим чинником ефективної правової діяльності, на нашу думку, можна вважати її логічну визначеність, тобто чітке уявлення про логіко-функціональні залежності між правовими процедурами, що можна отримати в результаті формалізації, яка дає змогу розробити правові алгоритми та частково автоматизувати правову діяльність.

Логічної визначеності в нормативній сфері можна ефективно досягти шляхом формалізації нормативних висловлювань, що є необхідною умовою алгоритмізації багатьох процедур на всіх рівнях правової діяльності. За своєю суттю формалізація (від лат. *formalis* – складений за формою) – це метод, що

полягає в заміні змістових термінів символами, а тверджень – відповідними послідовностями символів або формулами. Завдяки цьому будь-яку діяльність можна алгоритмізувати й удосконалити за допомогою використання експертних систем.

Знаки та символи використовують для відображення, описування й пояснення закономірностей будь-яких процесів і явищ, тому формалізація як інструмент моделювання слугує засобом упорядкування уявлень та знань. Кожне міркування можна подати у вигляді певного комплексу знаків, адже знак є матеріальним об'єктом, що постає в процесі спілкування та мислення людей представником іншого об'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці : в 2 кн. / М. В. Костицький. – Чернівці : Рута, 2008. – Кн. 1. – 560 с.
2. Бандура О. О. Філософія постмодерну і деякі проблеми правотворчості та правозастосування / О. О. Бандура // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 2. – С. 29–37.
3. Гвоздік О. І. Логічні числення: принципи побудови та застосування в юриспруденції / О. І. Гвоздік. – Київ : ТАТ, 2003. – 300 с.
4. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарєв. – Київ : Знання, 2005. – 375 с.
5. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибрані праці: статті, аналітичні огляди, переклади (2003–2011) / С. І. Максимов. – 2-ге вид., доповн. – Харків : Право, 2012. – 432 с.
6. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12 / Тихомиров Олександр Денисович. – Київ, 2006. – 35 с.
7. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : монографія / І. С. Тімуш. – Київ : Атіка, 2009. – 284 с.
8. Хірсіні А. В. Методологія обґрунтування права: від класики до сучасності : монографія / А. В. Хірсіні. – Київ : Інтерсервіс, 2013. – 379 с.